

vill säga breda band med nedsydda spår för att häkta i gaffelkrokar för att forma en veckad gardin, material som oftast förknippas med en feminin praktik. Det veckade tidsbandet med sin omformningsbara materialitet uttrycker en öppenhet för nya tolkningar och andra situerade perspektiv.

Slutord

Med sin avhandling har Elin Engström tolkat Eketorpsprojekten som ett utsnitt ur svensk arkeologihistoria. Från den tid då den positivistiska arkeologin stod i sitt flor har vi fått följa Eketorp till en kulturarvsplats med inriktning på pedagogisk förmedling och levandegörande. Härvid har påvisats processer kring hur Eketorps arkeologi format tid, rum och kön. Författaren har vidare lyft fram forskningsvärdet i att kombinera arkeologiska källor med ett mångfacetterat arkivmaterial. Hon har också utvecklat diskussioner kring arkivstudiers metodik. Engströms kanske största bidrag är att hon genomfört en teoretiskt stringent analys utifrån ett situerat forskningsperspektiv. Avhandlingen inbjuder till eftertanke utifrån många forskningsintressen: arkeologi och arkeologihistoria, etnologi, arkivforskning och feministisk forskning är de mest framträdande. Den förtjänar många läsare, som säkert med förnöjelse tar del av en välgjord avhandling med ovanligt många aha-upplevelser.

Elisabeth Arwill-Nordbladh, Göteborg

Ingela Nilsson: *Nationalism i fredens tjänst. Svenska skolornas fredsförening, fredsföstran och historieverksamhet 1919–1939*. Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet 2015. 379 s. ISBN 978-91-7601-210-9.

Statistikern och emigrationsutredaren Gustav Sundbärg är bekant för sin analys av det svenska folklynnnet, som han ansåg kännetecknat av en i jämförelse med andra länder förment brist på nationell instinkt. I sammanhanget passade han på att uttrycka sin besvikelse över den

nyligen timade svensk-norska unionsupplösningen. I den såg han ingen annan fördel än att Sverige slapp befatta sig med det nesliga uppdraget att utdela Nobels fredspris. Sådan var attityden i landets ledande, mestadels tyskorienterade kretsar vid tiden för första världskriget, som med facit i hand kallats seklets urkatastrof. Även på vänstersidan fanns de som attraherades av 1914 års idéer. I den så kallade Aktivistboken från 1916 pläderade dåtida socialdemokrater som Otto Järte, Yngve Larsson och Gustaf Steffen för modig uppslutning på tysk sida, vilket renderade dem uteslutning ur partiet. Samtidigt hade partiets vänsterflygel, företrädd av Erik Hedén och Zeth Höglund, tagit initiativet till en fredskonferens, varigenom de anklagades för landsförräderi och ställdes inför rätta.

På ett mer principiellt plan uppträdde dåvarande språklektorn, senare finansministern Ernst Wigforss, som publicerade en diger studie i två band kring dåtidens preussiska ideal. Utifrån antimilitaristiska, på folkrätten baserade värderingar värnade han om neutraliteten, som hade blivit väl förankrad i de skandinaviska länderna efter en livaktig från flera folkrörelser sedan decennier tillbaka bedriven fredsagitation.

Ändå var det från kvinnornas sida som det starkaste motståndet restes mot krigets gissel och våldsbaserade idéer. Att dessa betraktades som naiva fredsfjollar säger en del om tidsklimatet, fastän internationellt kända storheter som Selma Lagerlöf och Ellen Key rymdes i kretsen. Lagerlöf skrev *Bannlyst*, litterärt knappast någon höjdpunkt, med pacifistisk tendens. I Haag bildades 1915 Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet. Svenska delegater var Emilia Fogelklou, Elin Wägner och Matilda Widegren, nära vän till Selma Lagerlöf sedan deras gemensamma utbildningstid på Kungliga Högre Lärarinneseminariet. Nu vid 100-årsjubileet vill IKFF inte bara avskaffa kriget utan har tillfogat en ny lika utopisk programpunkt om eliminering av kapitalismen. I forskningen om fredsrörelsen gäller att kvinnor varit flitigast, även om Per Anders Fogelström, länge ordförande i Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, får betraktas som pionjär med sitt 1971 utkomna

översiktsverk *Kampen för fred*. Flertalet avhandlingar över temat har skrivits av kvinnor såsom Inger Ekbohm, Inga-Britt Melin, Margareta Larsson och Irene Andersson.

Till gruppen sällar sig nu waldorfläraren Ingela Nilsson, som i början av 2015 vid Umeå universitet disputerade på en avhandling betitlad *Nationalism i fredens tjänst. Svenska skolornas fredsförening, fredsföstran och historieundervisning 1919–1939*. Teoretiskt tar författarinnan ett fast grepp om sitt ämne. Inledningsvis slingrar sig texten igenom svårdefinierade begrepp som pacifism, nationalism, internationa- lism och feminism. Till detta kommer tidens maskulinitet, med pojkars dragning mot krigiska hjälteideal. Uppmärksammas är också den pragmatism, tidens modefilosofi, som amerikanen William James utformade och som inspire- rade samtida reformrörelser. Ett annat plus är att värdefull sidoinformation stoppats in i notappa- raten. I centrum har Ingela Nilsson placerat be- greppet fredsföstran, såsom det kommer till ut- tryck inom undervisning och skoldebatt. Bruket av det begreppet överraskar något, då fredsföstran egentligen fick sitt genomslag långt se- nare, lanserat under 1980-talet med Bengt The- lin, undervisningsråd vid Skolöverstyrelsen, och pedagogikprofessorn Åke Bjerstedt i Malmö som de tongivande.

Författarens utgångspunkt är den på hösten 1919 antagna undervisningsplan som signerats av den socialdemokratiska folkskolläraren och ecklesiastikministern Värner Rydén. Det var Versaillesfredens år, då världen skulle säkras för fred och demokrati. Det rör sig om ett sys- temskifte i vår inhemska utbildningspolitik, liksom i världspolitiken med grundandet av Na- tionernas Förbund. Det var en genomtänkt un- dervisningsplan som förunnades lång livslängd. Med viss revidering kom den att gälla fram till grundskolans införande. Mest bekant är att kate- kesundervisningen avskaffades. Den främsta sensmoralen av den fyra och ett halvt år långa europeiska brödrafejden var ändå förhoppning- en att freden skulle bli normaltillstånd i stället för ständiga krig. En from förhoppning fanns om att en omläggning av historieundervisning- en, bedriven i folkförsonande anda, skulle kun-

na motverka ödesdiger nationalism och krigsro- mantik.

Nilsson begränsar sig till den pedagogiska de- batten. Därigenom kommer kartläggningen en- dast att gälla en smal åsiktsgrupp knuten till Lä- rarnas fredsförening, grundad 1920. I fokus ställs några udda, knappast särskilt kända perso- ner. Förgrundsgestalten var Matilda Widegren, knuten till Högre Lärarinneseminarier och före- ståndarinna för Statens normalskola för flickor. Bland sina kollegor skapade den oförtröttliga Widegren ett nätverk för fredspedagogik. Där återfinns Greta Stendahl, med anknytning till kväkarna och sympatisör till Natanael Beskows kristna humanism. Till den inre kretsen hörde även teckningslärarinnan Anna T. Nilsson, verksam vid Malmö realskola. Ofta på resande fot verkade hon för att ett kapitel om fredsrörel- sen skulle smyggas in i läroböckerna i så många länder som möjligt. I kontrast till de mer vänst- terfrälsta folkskolelärarna var den huvudsakli- gen manliga läroverkslärarkåren övervägande konservativ. Till de tydligt fredsaktiva där kan bara räknas några solitärer som den liberale rek- torn för Djursholms samskola, romanisten Her- man Söderberg och Theodor Blomqvist, dispu- terad historiker, som verkade vid lärarutbild- ningen i Kalmar, sedan Malmö. Dessa var avvika- re vid en tid, då åtskilliga bemärkta män ur samma kategori sökte sig till det brunmelerade samfundet Manhem, samtidigt som Sveriges Nationella Förbund attraherade studenterna vid universiteten.

Trots det djärva anslaget i 1919 års läroplan, förebådad av en motion 1917 av vänstersocialis- terna Ernst Hage och Ture Nerman, som kritise- rade Carl Grimbergs historiesyn, landar Ingela Nilsson i slutsatsen att historieundervisningen under den undersökta perioden inte nämnvärt för- ändrades. Förhoppningen om att kulturhistoria skulle ges mer utrymme än krig och kungar, nå- got som redan August Strindberg pläderat för, förverkligades inte. Chauvinism och krigaranda, med fokus på Lützen och Narva, levde kvar. Som framgår av avhandlingens titel utmanade inte hel- ler fredsaktivisterna den övergripande nationella diskursen. Plikten att försvara det egna territoriet bestod som överordnat mål, även om detta, då

som nu, inte behöver utesluta ambitionen att verka för en fredligare värld. Med stigande hot och remilitarisering i mellankrigstidens slutskede följde också inhemsk stärkt försvarsberedskap, med mindre gehör för fredsappeller.

Skolornas undervisning fortsatte att stå på nationalistisk grund och det ansågs inte rätt att ta bort hjältekungar som Gustav II Adolf och Karl XII ur undervisningen, även om det ansågs att andra sidor av deras kungagärning borde betonas. Nils Ahnlunds glorifiering av Gustav Adolf den store levde länge kvar. Först genom lundaforskarna Sverker Oredsons heltäckande biografi och Dick Harrisons översiktsverk om trettioåriga kriget har bilden nyanserats. Gustav II Adolf hedrades med statyer, placerade från Göteborg och Borås i söder till Umeå och Luleå i norr, må vara att det var mera som stadsgrundare än krigshjälte kungen lyftes fram. Det gjordes försök att lansera Fredrika Bremer som motbild och feministisk ikon. Sigrid Fridmans staty sattes upp i Humlegården och kopior av den kunde placeras på flickskolor. Så skedde på Flickläroverket i Göteborg, vilket inte hindrade dess elever att marschera taktfastare än pojkläroverken, såsom vi som var med minns det, vid den årliga Gustav Adolfs-marschen 6 november.

Opinionsmässigt hade fredsvännerna det inte lätt genom att de ansågs försvaga försvarsberedskapen och dessutom bidra till en feminisering av männen. I ett senare skede fick de finna sig i att ses som kryptokommunister eller blåögda idealister. Under en period efter andra världskriget firades visserligen FN-dagen 24 oktober minst lika frekvent som 6 juni. Då har vi dock hamnat utanför avhandlingens tidsram. I dagsläget, i flyktingströmmarnas tid, med terrorism och nätbaserade hatgrupper, kan man desillusionerat tycka att fredsfostran av barnen långt ifrån förslår som instrument gentemot aggressiva och cyniska makthavare. Ändå är det förstås de unga som bär på framtiden.

Kanske skulle man önska sig rakare otvetydiga slutsatser, mindre av kringresonemang och vaga påståenden i Ingela Nilssons avhandling. Tveklöst är det en svår uppgift att hantera nyansrika begrepp som nationalism och pacifism. Av bokens centrala aktörer var få radikalpacifister, även om några graviterade åt kväkarhållet och låg nära den obönhörligt principfasta hållning som Elin Wägner intog.

Bert Mårald, Umeå